

The feminist movement and the enforcement of the women's literature in the inter-war period

Le mouvement féministe et l'affirmation de la littérature des femmes dans l'entre-deux-guerres

Mișcarea feministă și impunerea literaturii femeilor în perioada interbelică

Lavinia IONOAIA

Universitatea de Vest Timișoara

E-mail: laviniaionoaia@yahoo.com

Abstract

This study analyses the feminist movement as a phenomenon with strong roots in all the domains of the social, inter-war life, focusing mainly on the literary domain where the women affirmed their claims in the most efficient way. The writers' female characters belonging to inter-war are auctorial selves, showing an indignant attitude and dictating new perspectives in the modern feminism reception, that claims for the first time the right to be equal partner in society, with the other one.

Résumé

Cette étude fait une analyse du mouvement féministe, un phénomène aux fortes ancrées dans tous les domaines de la vie sociale pendant l'entre-deux-guerres. L'étude focalise surtout sur le domaine de la littérature, où les femmes ont affirmé avec meilleure efficacité leurs revendications. Les personnages féminins des écrivaines d'entre-deux-guerres sont des Moi auctoriaux, en relevant une attitude révoltée et qui impose de nouvelles approches en ce qui concerne la réception de l'esprit féminin moderne. C'est pour la première fois que celui-ci réclame et affirme le droit d'être le partenaire égal de l'autre dans la société.

Rezumat

Studiul de față analizează mișcarea feministă ca fenomen cu ancore puternice în toate domeniile vieții sociale interbelice, focalizând cu precădere pe domeniul literar, în care femeile și-au afirmat cel mai eficient revendicările. Personajele feminine ale scriitoarelor din interbelic sunt euri auctoriale, ilustrând o atitudine revoltată și impunând noi perspective în receptarea femininului modern, care pentru prima dată își revendică și își afirmă dreptul de a fi partener egal în societate, cu celălalt.

Key-words: Feminist movement, rights, culture, revolt, feminine types.

Mots-clés: mouvement féministe, droits, culture, révolte, types féminines.

Cuvinte-cheie: mișcarea feministă, drepturi, cultură, revoltă, tipuri feminine.

Deși începuturile mișcării feministe în România datează de la mijlocul secolului al XIX-lea, când se înființează la Brașov prima reuniune de femei (1850)[1], militându-se în special pentru drepturile culturale ale femeilor, adevărata mișcare de emancipare a femeii are loc, prin amploarea

și diversitatea direcțiilor de acțiune, de-abia în perioada interbelică. Se pune acum problema economică în ceea ce o privește pe aceasta, drepturile sale civile și politice [2].

Mihaela Miroiu enunță cauzele dorințelor femeii interbelice de a ocupa un rol activ în societate: „Începutul industrializării, creșterea gradului de cultură, revolta pe starea de dependență și pe cultura inferiorității de gen, întâlnirile cu surorile lor occidentale întru convingeri privind nevoia imperioasă a egalității în drepturi civile și politice cu bărbații” [3].

O voce feministă din epocă susține astfel necesitatea dobândirii de către femei a unor drepturi civice:

„Nu numai dreptul absolut ce-l are fiecare individ într-o alcătuire statornică de a-și spune cuvântul pentru garantarea intereselor sale morale și materiale, coprinse în însăși interesele alcătuirii, dă femeii dreptul de vot, ci chiar interesul colectiv o cere: individul ce nu poate lucra la binele obștesc este o nulitate socială” [4].

Printre cele mai importante personalități implicate în mișcarea feministă pentru drepturi politice depline pentru femei se numără: Calypso Botez, Alexandrina Cantacuzino, Eleonora Stratilescu, Elena Meissner (președinta Asociației pentru Emanciparea Civilă și Politică a Femeii Române), Maria Baiulescu (președinta Uniunii Femeilor Române), Adela Xenopol, Ortansa Satmary, Maria Buțureanu.

În perioada interbelică, revistele și ziarele consemnează acțiunile întreprinse de organizațiile de femei pentru recunoașterea drepturilor politice ale acestora. Atât publicațiile feministe, cât și altele au urmărit cu interes diversele dezbateri naționale și internaționale care priveau accesul liber la toate profesiile, dreptul de vot pentru femeile din România din preajma revizuirii Constituției din 1923, dar și mișcarea militantă din Europa și America.

O revistă care a furnizat astfel de informații este „Jurnalul femeii”, aflat sub direcția Emiliei Tailler. Printre știrile cu adresabilitate feminină ale ziarului, grupate în rubrici precum *cronica modei*, *rețete de frumusețe*, *din codul manierelor elegante*, se găseau pe prima pagină, mai ales, articole despre importanța femeii în Primul Război Mondial. De asemenea, în paginile publicației se ofereau argumente pentru egalizarea situației politice dintre femei și bărbați, nelipsind nici reflecțiile pe tema avantajelor de care ar beneficia căsnicia în urma eliminării inegalității sociale și politice dintre cei doi parteneri. Feministele din perioada interbelică au desfășurat o activitate prodigioasă în direcția obținerii drepturilor civice, sociale și politice, organizând cu regularitate congrese în întreaga țară; astfel, Uniunea Femeilor din România a organizat primul Congres în 1922, la Arad, al doilea în 1924 la Alba-Iulia, apoi la Baia Mare (1924), Timișoara (1925), Brașov (1926), Cernăuți (1928), Abrud (1830), Craiova (1931), București (1933), Chișinău (1934), Constanța (1936) etc. În anul 1933, Uniunea Femeilor Române din România cuprindea 104 societăți [5], un număr relevant pentru interesul pe care l-a suscitat în epocă mișcarea de emancipare a femeii.

Cotidianul „Adevărul” este un alt ziar, care prin rubrica pe care o găzduiește în ultimul său an de apariție (1937), susține emanciparea femeii. Sub titlul *Femei între ele* (după nuvela Hortensiei Papadat-Bengescu), sunt cuprinse materiale dedicate în întregime femeilor și scrise în întregime de femei. În cadrul acestei rubrici semnează pe parcursul apariției sale un număr însemnat de femei, din domenii variate de activitate: scriitoare, profesoare, juriste, practicante ale medicinei, jurnaliste: Izabela Sadoveanu, Hortensia Papadat-Bengescu, Sofia Nădejde, Claudia Millian, Profira Sadoveanu, Coca Farago, Sanda Movilă, Ticu Archip, Lucia Demetrius, Sorana Țopa, Alice Gabrielescu, Sidonia Drăgușanu, Lucreția Nissim, Valeria Mitru etc.

Tonul acestor femei în abordarea condiției feminine este variat și are nuanțele dictate de propria ocupație și personalitate. Se scrie despre tendințe ale modei, personalități feminine, despre cărți și activități culturale importante ale femeilor, sau, într-un registru mai angajat feminist, despre carențe ale legislației, cazuri de discriminare, propuneri pentru o mai eficientă protecție socială a femeii, educația politică precară a femeilor, problema evoluției fetelor după ce părăsesc colegiul, despre educația deficitară din familie și despre problema avortului.

În prima sa intervenție în cadrul rubricii, Hortensia Papadat –Bengescu definește feminismul prin structura “femei între ele”, ce sugerează o solidaritate feminină care nu se mai limitează la spațiul casnic și la intimitatea confidențelor, ci trece în spațiul public. Aceasta înseamnă în viziunea scriitoarei o adaptare la ritmurile epocii interbelice [6].

Spațiul universitar este mult mai reticent la ideea de emancipare a femeilor. Acestea sunt foarte puțin reprezentate în mediul academic pentru perioada interbelică. Dacă studente sunt destul de multe (înregistrând în anul universitar 1939/1940 o proporție de 30% la Universitatea din București – la Facultatea de Litere fetele îi depășesc pe băieți), numărul profesoarelor este extrem de mic. Astfel, dacă există câteva asistente care conduc lucrări de laborator la Medicină și la Științe, pentru anul universitar menționat nu există nicio profesoară și nicio conferențiară universitară la Universitatea din București. La Cluj există totuși o conferențiară (chimista Ana Ripan), care va ajunge profesoară în anul 1942.

La Universitatea din Iași predau două femei cu titlul de profesor: Vera Myller („o figură simbolică pentru începuturile emancipării universitare a femeilor” [7]) la Științe și Elena Pușcariu la Medicină. De asemenea, la Științe conferențiază Ruxandra Râșcanu.

În 1918, în jurul atribuirii titlului de profesor Verei Myller, s-a iscat o controversă pornind de la întrebarea dacă o femeie poate sau nu să fie profesor universitar. Comisia numită de Simion Mehedinți (la acea vreme ministru al Instrucțiunii publice), a dat un verdict negativ și a motivat prin faptul că femeile nu aveau drept de vot, absolut necesar pentru un profesor care participa atunci la alegerea unui senator în Senatul României: „oricât ar fi de evidente meritele unei femei și oricât ar poseda cunoștințele necesare care să o arate aptă de a ocupa o catedră universitară, în starea actuală a legislației române [...] nu poate fi numită și nu poate funcționa ca profesor universitar” [8]. Soluționarea acestei situații a venit de la regele Ferdinand, care la 16 noiembrie 1918 a semnat decretul de numire a Verei Myller la Catedra de algebră superioară și teoria funcțiilor.

La Academia Comercială din București există de asemenea o profesoară. Este vorba despre Zoe Ghețu, titulara catedrei de engleză. Tot la engleză, de data aceasta în cadrul Politehnicii din București, ocupă un post de conferențiar Alice Bădescu. În cadrul învățământului superior de artă se mai întâlnesc profesoare universitare: pictorița Cecilia Cuțescu-Storck (la Academia de Arte Frumoase) și Alice Voinescu (la Conservatorul de Muzică și Artă Dramatică).

În paralel cu imaginea femeii emancipate, care luptă pentru dobândirea drepturilor de natură civilă și politică, circulă în perioada interbelică și imaginea femeii preocupate de propria estetică, imaginea femeii idilice, cum o numește Oana Băluță, într-un articol din „România literară”[9]. Revistele dedicate spiritului feminin („Domnița”, „Mariana”, „Rampa”, „Cuvântul femeilor”, „Jurnalul femeii”, „Jurnalul literar”, „Cetatea literară”, „Magazinul”, „Lumea” etc.) cuprind rubrici diverse care trădează o preocupare perenă a sexului frumos pentru efecte ale seducției îndreptate spre *celălalt*: *Cronica modei*, *Rețetedefrumusețe*, *Cum să-și păstreze femeile bărbatul iubit* ș.a.

Nu doar femeile sunt preocupate de aspectele aparent frivole ale modei și vestimentației; voci literare importante au reacții la aceste subiecte, le oferă spațiu de discuție, chiar dacă pentru a le critica. În „Bilete de papagal”, Tudor Arghezi ia atitudine împotriva schimbărilor de atitudine feminină, care dăunau „imaginii tradiționale feminine”:

„Rochiile cucoanelor încep prea jos, pentru a se isprăvi prea sus. Pantofii sunt la o muchie de cuțit, scumpindu-se și pantofii și rochiile în proporția în care se micșorează”[10].

Pe de altă parte, după cum remarcă și Oana Băluță, au existat personalități care au sesizat și au semnalat legătura de substanță care există între vestimentație și spiritul feminin al secolului. Acesta, din cauza noilor poziții sociale la care aderă și pe care începe să și le asume, are nevoie de o mai mare libertate de mișcare. În acest sens, Camil Petrescu scrie un articol în „România literară”, în care afirmă:

„Niciodată moda femenină n-a atins superioara frumusețe a celei de azi. Era și firesc să se păstreze pentru zi o îmbrăcăminte comodă, căci azi femeile sunt cu totul intrate în lupta pentru existență”[11].

Ideea de frumusețe în competiție este amplu dezbătută de vocile puternice ale epocii. În „Bilete de papagal”, articolul intitulat *Cea mai frumoasă femeie* și semnat de Tudor Arghezi, exprimă reticența în legătură cu „moda” concursurilor de frumusețe, care așază corpul femeii într-un pat al lui Procust și face un apel subtil la inteligență, ca factor contracarant al supunerii unui șablon de frumusețe feminină:

„Femeile inteligente nu se vor emoționa peste măsură de concursul de frumusețe pe care l-a propus America, dar care sunt acele femei inteligente? Probabil acelea care pun mai presus de orice viața de familie și care nu se agită pentru obținerea unor drepturi care să le aducă pe picior de egalitate cu bărbații”[12]. Tonul tuturor opiniilor exprimate în „Bilete de papagal” pe această temă este unul în sialul tradiției. Felix Aderca de pildă, se întreabă retoric: „Pălăvrăgeala domnișoarei Miss Europa se deosebește oare de măcănitul rațelor și găștelor care vin seara de pe câmp? [13].

O atitudine critică față de ignorarea inteligenței de către concursurile de *Miss* este manifestată tranșant și ironic de Mihail Sebastian:

„Evident m-a indispus competența literară a cutărei miss de gradul doi, care detestă binevoitoare opera lui Proust (vă place, duduie? O, asta nu.) și îl adoră în gura mare pe Paul Gerald (vai, tu)”[14].

În plan literar se remarcă aceeași efervescență feminină, ca în celelalte domenii ale spațiului public. Emanciparea feminină se reflectă în literatură prin apariția unor autoare care promiteau prin scriitura lor, cu un contur al personalității literare mult mai bine trasat decât al înaintașelor acestora, din secolul al XIX-lea și începutul secolului al XX-lea. Domeniul cultural este cel în care femeile au reușit cel mai bine să se afirme, după cum demonstrează și Simone de Beauvoir, în cartea sa [15], analizând fenomenul dintr-o perspectivă diacronică.

În 1925 se înființează Societatea Scriitoarelor Române, recunoscută juridic în 1926, o fracțiune a Societății Scriitorilor Români, apărută ca o reacție la discriminarea resimțită de către scriitoare din partea colegilor de breaslă. Cea mai revoltată dintre cele cincizeci de membre ale acestei societăți este sora lui A.D.Xenopol, Adela Xenopol, care semnează în „Revista Scriitoarei”, organul de presă al societății, articolul-program intitulat *La merit egal, drept egal*, unde menționează scopul urmărit de această publicație:

„Închinată talentului feminin, e al patrulea organ publicistic pe care-l înființez de la 1896. Această revistă însă, nu e proprietatea mea ci organul *Societății Scriitoarelor Române*, pe care am înființat-o la 19 februarie 1925 și a fost recunoscută persoană juridică la 31 martie 1926”. Articolul vorbește de asemenea despre greutățile întâmpinate, despre neîncrederea arătată de confrății-scriitori, despre motivele care-au dus la această separație în interiorul breslei scriitoricești:

„Constatăm cu regret pentru colegii noștri că a ajuns un caz patologic înlăturarea valorilor feminine. Până și în bilanțul anual al imprimatelor, nu se pomeneste decât de scriitori, cu toate că sunt apărute în cursul acestui an nouă volume datorate membrilor societății noastre”[16].

În 1928, „Revista Scriitoarei” își extinde titulatura și sfera de cuprindere, numindu-se „Revista Scriitoarelor și Scriitorilor Români”, iar Societatea Scriitoarelor se autodizolvă. Demersul de autoizolare a scriitoarelor încetează acum, după ce va fi atras atenția asupra necesității luării în considerare a femeilor care scriu literatură.

După cum demonstrează și Bianca Burța-Cernat[17], revolta este atitudinea de fond a tuturor scriitoarelor din perioada interbelică, depozitată în straturile de profunzime a operelor acestora. Ceea ce revendică femeile prin literatura lor (în general expresie a unui eu auctorial) „nu este să fie exaltată feminitatea: ele vor ca prin ele însele, și în ansamblul umanității, transcendența să prevaleze asupra imanenței; ele vor să le fie în sfârșit acordate acele drepturi abstracte și posibilități concrete fără conjugarea cărora libertatea nu este decât mistificare”[18].

Criza identitară ca temă majoră a literaturii interbelice presupune și o reconsiderare a potențialului creator al femininului, o acceptare a necesității autodefinirii și afirmării acestuia. Eroinele scriitoarelor interbelice sunt prototipuri ale femininului revoltat: cosmopolita Olga din romanul Anișoarei Odeanu, *Călător din noaptea de ajun*, feminista Nory din *Concert din muzică de Bach*, de Hortensia Papadat-Bengescu, artista-pictoriță Vivian din romanul Soranei Gurian, *Zilele*

nu se întorc niciodată, luptătoarea cu prejudecățile sociale, Diana Slavu din *Pânza de păianjen* a Cellei Serghi [19]. Toate aceste personaje sunt emanațiile ficționale ale nivelurilor de profunzime ale feminismului, manifestat în perioada interbelică.

Într-un articol din „Viața literară”, Eugen Ionescu face câteva considerații ironice, de pe o poziție conservator-misogină, care punctează totodată, însă, faptul că manifestarea feminină în plan literar este deja un fenomen:

„Tinerii literați, cei mai tineri, au devenit politici și au lăsat literatura în seama fetelor. De acum înainte, literatura și cultura vor fi treburi feminine sau ale unor bărbați impotenți și efeminați. De altfel, nu vedeți că literatura celor mai tineri (bărbați) este tristă, pesimistă și rușinoasă de a fi literatură? În schimb, literatura fetelor ia ofensiva cu optimism, umor, moralitate, voie bună și – cum este firesc – mediocritate. Nu mai avem deci scriitori tineri. Dar avem fete, numai fete, școli de fete, interioritate de fete, fete amoroase, fete studente. Înainte, fetelor! Să faceți cultură și bucătărie! Și iată bucătăria devenită salon cultural: Erastia Peretz, Anișoara Odeanu, Lucia Demetrius, Yvonne Rossignon, Sidonia Drăgușanu, Marta Rădulescu, Coca Farago, Elena Eftimiu etc. etc” [20].

Concluzii:

Feminismul interbelic rămâne unul cuminte, fără obținerea unor schimbări majore în ceea ce privește condiția femeii în plan social. Dar curentul a avut suficiente resurse încât să lanseze polemici și dezbateri menite să atragă atenția asupra celor mai importante probleme în legătură cu rolul femeii în societate.

În plan cultural, apare la „Sburătorul” un grup de scriitoare, care ilustrează artistic condiția femeii și aderă totodată la spiritul modern imprimat în literatură de Eugen Lovinescu și dorit de majoritatea oamenilor de cultură interbelici. Scriitoarele care au debutat în perioada interbelică au impus feminului pe care l-au conturat un parcurs clar spre propria autonomie și independență, eliberându-l totodată de fatalitatea biologică și socială care l-au marcat secole de-a rândul și îndreptându-l spre realități care să-l confirme ca personalitate complexă, capabilă să se manifeste într-un tandem eficient împreună cu *celălalt* sau chiar să-l surclaseze pe acesta într-o competiție cu șanse egale.

Referințe

[1] Simona Stiger, *Mișcarea feministă din Transilvania. Constituirea și evoluția reuniunilor de femei*, în „Crisia”, XIX, 1989, Oradea, p. 440.

[2] Eleonora Stratilescu sintetizează cererile feministelor române, astfel:

1. Economic: plata egală la muncă egală; protecția muncii femeilor și a rezultatelor ei; măsuri de combatere a mortalității infantile în mediile sărace.
2. Cultural: acces la toate formele de pregătire și la toate tipurile de cariere, la toate treptele ierarhice ale carierelor; aplanarea conflictului carieră-maternitate; educație mixtă, creștere în aceleași valori și condiții, indiferent de gen.
3. Căsătorie și familie: egalitatea între soți prin lege și educație, controlul asupra propriei averi, indiferent de sex; o parte din câștigul bărbatului să revină femeii pentru munca ei în gospodărie; eliminarea dublului standard moral, a concubinajului, întărirea căsătoriei legale: desființarea autorității maritale, a prostituției, cercetarea paternității.
4. Social și politic: drepturi civile și politice egale; participarea femeilor la toate instituțiile, demnitățile și funcțiile publice, alături și la fel ca bărbații; pregătirea politică a femeilor pentru exercitarea drepturilor lor, în Eleonora Stratilescu, *Temeiul mișcării feministe și scopurile pe care le urmărește*, București, Editura Minerva, 1919, pp. 24-36, apud Mihaela Miroiu, *Drumul către autonomie. Teorii politice feministe*, Iași, Editura Polirom, 2004, p. 62.

[3] Mihaela Miroiu, *op. cit.*, p. 58.

[4] Valentina D.Focșă, *Necesitatea dreptului de vot pentru femei*, în „Acțiunea feministă”, Anul I, Nr. 5, 1919.

- [5] Ghizela Cosma, *Aspecte privind mișcarea feministă din România în perioada interbelică. Anii '30*, în Ghizela Cosma, Virgiliu Țărău, *Condiția femeii în România în secolul XX*, Cluj-Napoca, Editura Presa Universitară Clujeană, 2002, p. 84.
- [6] Bianca Burța, *Femei între ele în 1937*, în „Observator cultural” (ediția electronică), nr. 290, octombrie 2005 - http://www.observatorcultural.ro/Femeile-intre-ele-in-1937*articleID_14072 (accesat în 16.01.2012).
- [7] Lucian Boia, *Capcanele istoriei. Elita românească între 1930 și 1950*, București, Editura Humanitas, 2011, p. 95.
- [8] Idem, *Ibidem*, pp. 95-96.
- [9] Oana Băluță, *Femeia idilică din interbelic*, în „România literară”, nr. 29, 2003.
- [10] Tudor Arghezi, apud Oana Băluță, *art. cit.*
- [11] Camil Petrescu, apud Idem, *Ibidem*.
- [12] Tudor Arghezi, apud Idem, *Ibidem*.
- [13] Felix Aderca, apud Idem, *Ibidem*.
- [14] Mihail Sebastian, apud Idem, *Ibidem*.
- [15] Simone de Beauvoir, *Al doilea sex*, vol. I, București, Editura Univers, 1998, pp. 167-168.
- [16] Ion Necula, *Natalia Negru – colaboratoare la Revista Scriitoarei*, în “Dacia literară”, an XXI, nr. 91, 2010.
- [17] Bianca Burța-Cernat, *Fotografie de grup cu scriitoare uitate*, București, Editura Cartea Românească, 2011, p. 52.
- [18] Simone de Beauvoir, *op. cit.*, p. 168.
- [19] Bianca Burța-Cernat, *op.cit.*, p. 56.
- [20] Eugen Ionescu, *Generația fetelor*, în „Viața literară”, X, nr. 2, 1935, p. 1, apud Bianca Burța-Cernat, *op.cit.*, p. 59.